Peszah Haggada

5. Széder a tannák korában (i.sz. 2-3. század): a Haggada magja

Komoróczy Szonja és Biró Tamás

2016. október 13.

Követelmények

- Jegyszerzés:
  - Órai munka (20%), ezen belül az alkalmi feladatok és a prezentáció minősége is.
  - Beadandó szemináriumi dolgozat (40%).
    - Szemináriumi dolgozat féloldalas írásbeli tervének leadása **november 1-jéig.**
    - A dolgozat anyagának prezentálása tíz percben a **félév végéig.**
  - Írásbeli vizsga a félév végén (40%).

Követelmények

Gondolkodtak már rajta? Beszéljünk róla!

- Jegyszerzés:
  - Órai munka (20%), ezen belül az alkalmi feladatok és a prezentáció minősége is.
  - Beadandó szemináriumi dolgozat (40%).
    - Szemináriumi dolgozat féloldalas írásbeli tervének leadása **november 1-jéig.**
    - A dolgozat anyagának prezentálása tíz percben a **félév végéig.**
  - Írásbeli vizsga a félév végén (40%).

A zsidó történelem dióhéjban zanzásítva

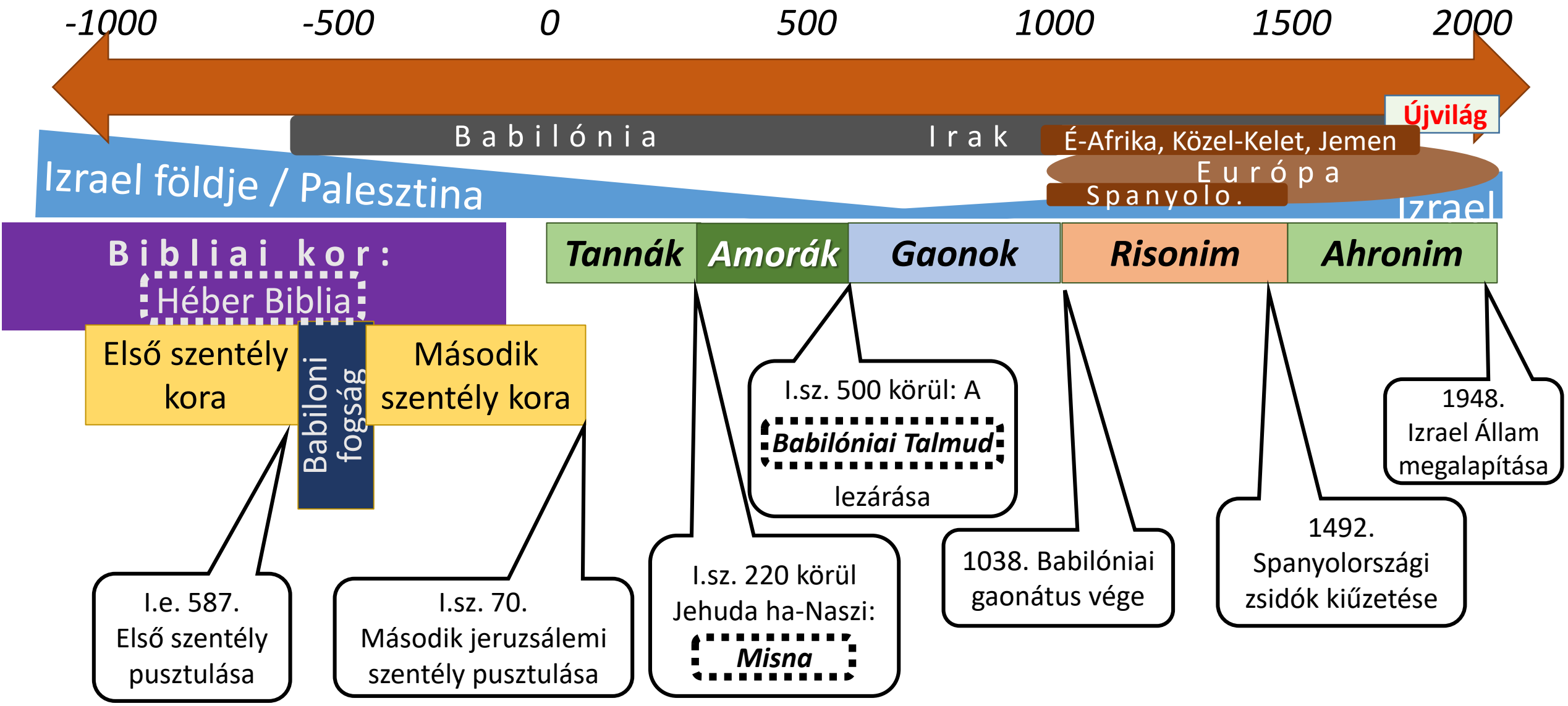

A zsidó történelem dióhéjban zanzásítva

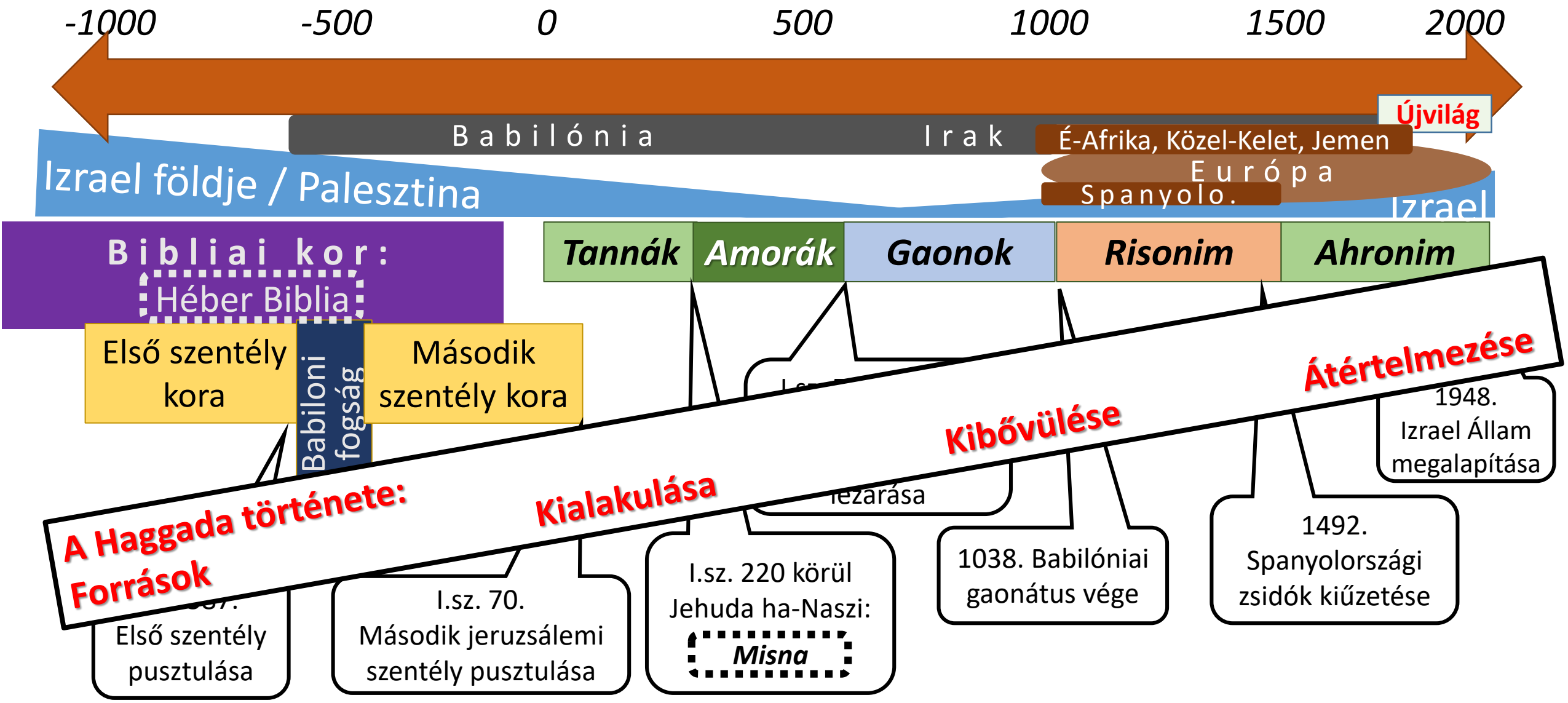

A zsidó történelem dióhéjban zanzásítva

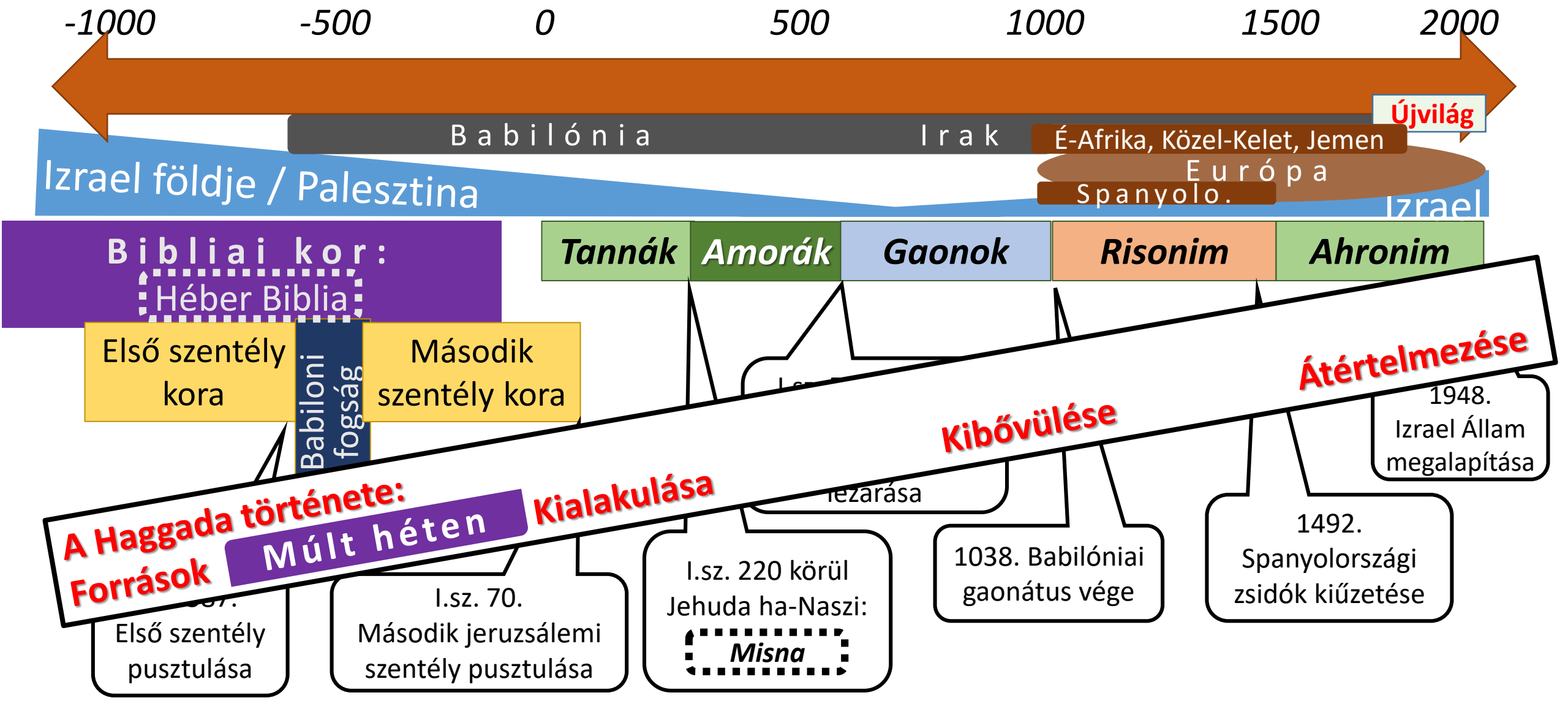

A zsidó történelem dióhéjban zanzásítva

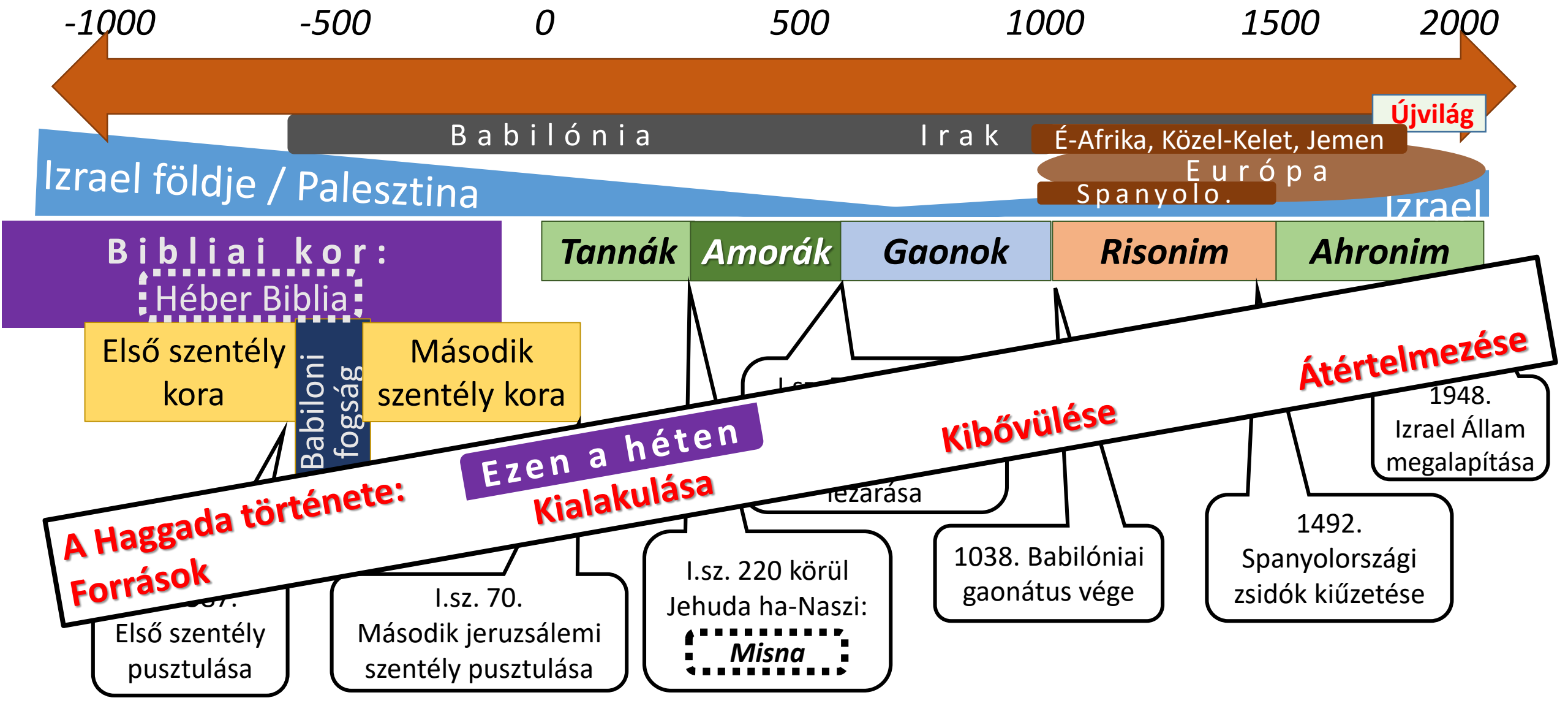

A jeruzsálemi szentély pusztulása után…

Történelmi áttekintés: a rabbinikus élet központjai

- (Jeruzsálem i.sz. 70 előtt. De már akkor is létezhettek további farizeus központok.)
- Júda (Dél-Palesztina), i.sz. 70-132:
  - Javne: *Rabban Joḥanan b. Zakkaj, II. Rabban Gamliel, Eleazar ben Azariah…*
  - Bené Brak: *Rabbi Akiva*
  - Lod

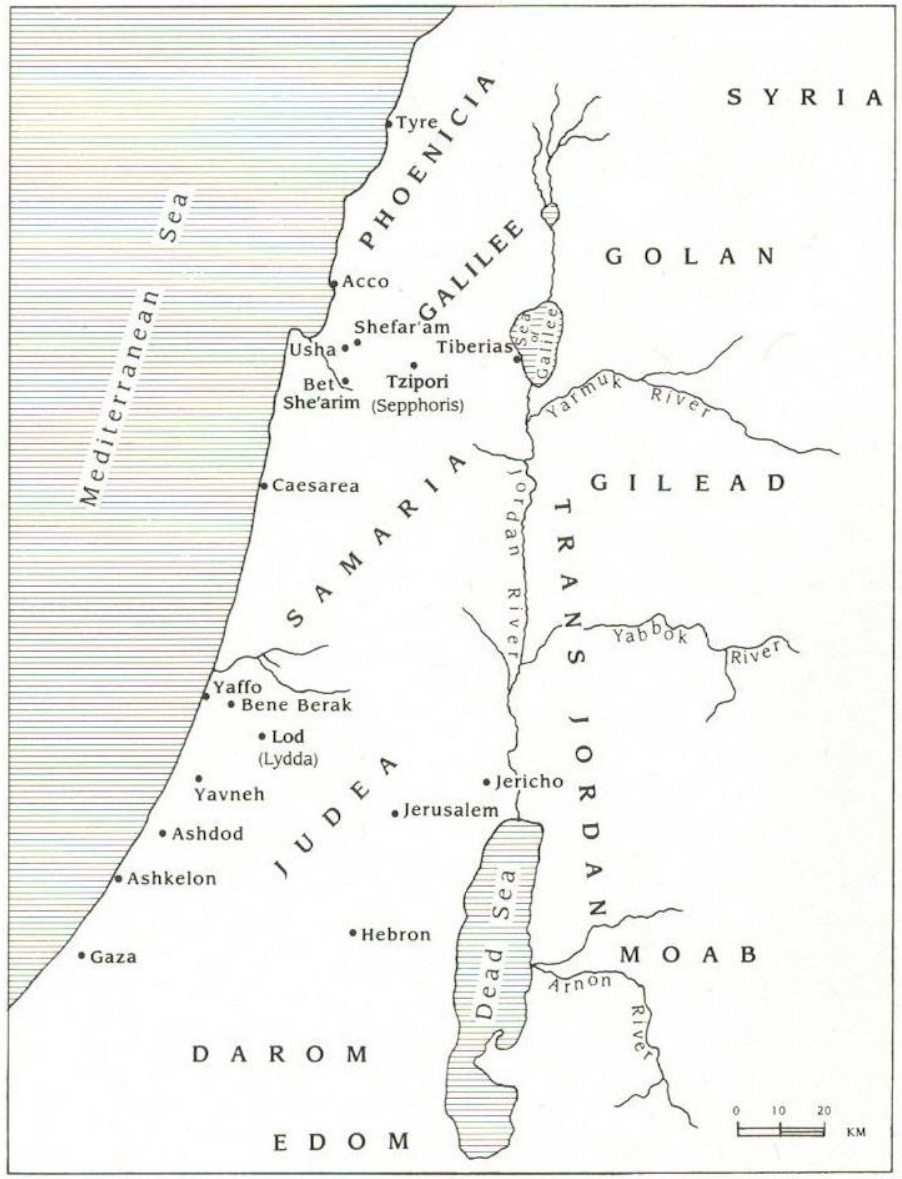

Eretz Israel in the Period of the Mishnah and Talmud

A kép forrása: Adin Steinsaltz, *The Talmud, The Steinsaltz Edition: A Reference Guide* (New York: Random House, 1989), p. 25.

A rabbinikus tevékenység földrajzi mozgása

- Bar-Kohba felkelés (132–135) után

  áttevődik a rabbinikus központ Júdából Galileába (Javne > Usa > Bét Searim > Cippori > Tiberias)

- Az amórai korszakban

  a babilóniai rabbinikus központok fokozatos felemelkedése (a palesztinaiak „rovására”).

- A gáoni korszakban

  a rabbinikus tevékenység központja Babilónia. Palesztinában *pijjut*-költészet, maszoréták tevékenysége, stb.

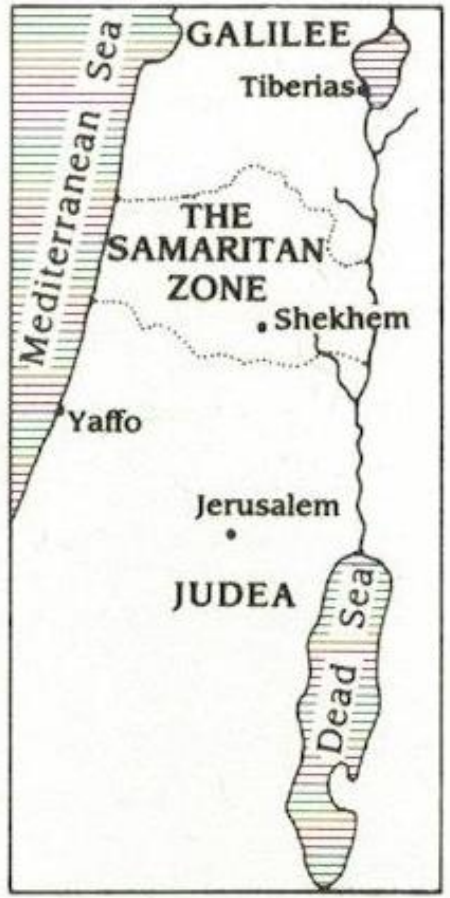

A kép forrása: Adin Steinsaltz, *The Talmud, The Steinsaltz Edition: A Reference Guide* (New York: Random House, 1989), p. 27.

Válasz a négy kérdésre

OMZSA-haggáda, p. 13.

Vö. Deut. 6:21–25

Íme a felelet

Rabszolgái voltunk egykor Faraónak Egyiptomban, de egy szép napon Urunk Istenünk kivezetett minket onnan erős kézzel és kinyujtott karral. És ha a Szent — áldott legyen a neve — nem vezette volna ki őseinket Egyiptomból, bizony akkor mindannyian, — gyermekeink és unokáink is — még mindig rabszolgái volnánk Faraónak Egyiptomban. És ezért, ha valamennyien mégannyira értelmesek, okosak és bölcsek volnánk, és ha valamennyien mégoly jól ismernők a Tórát, akkor is kötelességünk volna beszélni — regélni az egyiptomi kivonulásról, mert ma este az a legkülönb közöttünk, ki mentől többet-szebbet tud regélni az Egyiptomból való csodás megszabadulásról.

Deut. [5Mózes] *6:20–25*

20. Ha a te fiad megkérdez téged ezután, mondván: Mire valók e bizonyságtételek, rendelések és végzések, a melyeket az Úr, a mi Istenünk parancsolt néktek: 21. Akkor azt mondjad a te fiadnak: **Szolgái voltunk Égyiptomban a Faraónak; de kihozott minket az Úr Égyiptomból hatalmas kézzel.** 22. És tőn az Úr Égyiptomban nagy és veszedelmes jeleket és csudákat a Faraón és az ő egész háznépén, a mi szemeink láttára. 23. Minket pedig kihoza onnét, hogy bevigyen minket, és nékünk adja azt a földet, a mely felől megesküdött a mi atyáinknak. 24. És megparancsolta nékünk az Úr, hogy cselekedjünk mind e rendelések szerint, hogy féljük az Urat, a mi Istenünket, hogy jó dolgunk legyen teljes életünkben, hogy megtartson minket az életben, mint e mai napon. 25. És ez lesz nékünk igazságunk, ha vigyázunk arra, hogy megtartsuk mind e parancsolatokat, az Úr előtt, a mi Istenünk előtt, a miképen megparancsolta nékünk.

Károli. **Forrás:** http://biblia.biblia.hu/read.php?t=1&b=5&c=6.

OMZSA-haggáda, p. 13.

Hajnal Bené-Berak-ban

Történt egyszer, hogy Bené-Berák* városában együtt ünnepelte peszach ünnepét Rabbi Eliezer, Rabbi Jehosua, Rabbi Eleazar ben Azarja, Rabbi Akiba és Rabbi Tarfon. Egész éjjelen át fejtegették a bölcsek az Egyiptomból való kivonulás történetét. Egyszercsak betoppannak tanítványaik és csodálkozva kiáltanak föl: Mestereink! Hiszen itt van már a reggeli Semá-imádság ideje.

OMZSA-haggáda, p. 13.

Puccs az esti ima kapcsán

Rabbi Eleazar ben Azarja[7] ezen az éjjelen a következőket tanította: csaknem hetven éves vagyok már és mindeddig nem hallottam meggyőző bizonyítékát annak, hogy az Egyiptomból való kiszabadulásról éjjel is meg kell emlékezni, amíg Ben Zóma[8] egy tórabeli versből ki nem következtette. Azt tanítja ugyanis az Írás: meg kell emlékezned a napról, melyen kivonultál Egyiptom országából „életed minden napján".[9] „Életed napjain" csak a nappalokat értheted, de „életed minden napján" már az éjjeleket is. A bölcsek azonban másképp magyarázzák e tórai verset, szerintük: „életed napjain" csak ezt a világot jelenti, „életed minden napján" már a messiási időket is.[10]

A Misna megszerkesztése

Lásd a Szóbeli Tan dogmájával kapcsolatban:
http://birot.web.elte.hu/courses/2016-haggada/Haggada-3.pdf

- Szóbeli „hagyománycsomagok”:
  - A bibliai szöveg olvasata és primér *(pesat)* értelmezése.
  - A tórai parancsolatba történő átértelmezése
  - A bibliai szöveget kiszínező *(midrasi)* értelmezések – lásd későbbi előadást.
  - Biblián kívüli / utáni szokások, történetek, homiletikai fordulatok…
- I.sz. 200 körül: Rabbi Jehuda ha-Naszi
  - Megszerkeszti.
  - Lezárja? Csak majdnem.
  - Leírva? Talán. Még évszázadokig szóban hagyományozódik tovább.
- További „hagyománycsomagok” léteztek, és még egy ideig fennmaradtak.

Zeraim > Berakhot > 1. fejezet > 5. misna

- מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנא' (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכ"א ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח:
- One must mention the exodus from Egypt at night. Rabbi Elazar ben Azaryah said: "Behold, I am like a seventy-year-old man, yet I could not win [the argument against the other sages] having the exodus from Egypt recited at night, until Ben Zoma derived it [from a Biblical source]." "[He derived it as follows:] It says (**Deut. 16:3**), 'In order that you may remember the day when you left Egypt for all the days of your life.'" "Now, 'days of your life' means the days; 'All the days of your life' [includes also] the nights." But the Sages say: "Days of your life" means the present world; "All the days of your life" includes also the era of *Mashiach*.

Egy hagyománycsomag két olvasata

- „Rabbi Eleazar ben Azarja ezen az éjjelen a következőket tanította…”
  - Az idézett bibliai szöveg kontextusa peszah és a széderest.
  - A Misnában a *Sema* harmadik (és egyben utolsó) részére vonatkozik.
  - A Haggadában úgy tűnik, mintha a széderestre vonatkozna.

- A Misnából került a Haggadába?
- A Haggadából került a Misnába?
- Közös eredet, elágazó fejlődési útvonal?

Misna *Peszaḥim* 10. fejezet

A *Misna* szerkezete

- Hat rend (*szeder,* סדר)

1. *Zeraim*	('magvak')	4. *Nezikin*	('károk')
2. *Moed*	('ünnep, idő')	5. *Kodasim*	('szentségek')
3. *Nasim*	('nők')	6. Tohorot	('tisztaság[ok]')

- 63 traktátus (*maszekhet / maszekhta,* מסכת / מסכתא)
- 525 fejezet
  (*perek,* פרק)
- 4224 misna משנה
  (kisbetűvel!)

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 1. misna

- ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי:
- Peszah előestéjén, közel a *minḥához*, ne egyen az ember addig, amíg be nem esteledik. Még Izrael legszegényebbje se egyen addig, amíg [evéshez] el nem dől. Adjanak neki nem kevesebb mint négy pohár bort, akár a jótékonysági alapból is.
- On the eve of Passover [from] close to [the time of] the afternoon offering, no one must eat until nightfall. Even the poorest person in Israel must not eat [on the night of Passover] unless he reclines. And they must give him no fewer than four cups of wine, even [if he receives relief] from the charity plate.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 2. misna

- מזגו לו כוס ראשון בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום:
- Kikeverik neki az első pohár [bort]. Bét Sammáj azt mondja: előbb mondjon áldást a napra, és utána mondjon áldást a borra. És Bét Hillél azt mondja: előbb mond áldást a borra, és utána mond áldást a napra.
- They pour the first cup [of wine] for [the leader of the seder]. The House of Shammai say: He recites a blessing for the day [first], and then recites a blessing over the wine But the House of Hillel say: He recites a blessing over the wine [first], and then recites a blessing for the day.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 3. misna

- הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אף על פי שאין חרוסת מצוה רבי אליעזר בר צדוק אומר מצוה ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח:

- [Then] they set [food] before him. He dips the lettuce before he reaches the course following the [unleavened] bread. [Then] they set before him unleavened bread, lettuce, and a mixture of apples, nuts, and wine, and two dishes, although the mixture of apples, nuts, and wine is not compulsory. Rabbi Eliezer bar Tzadok says: It is compulsory. And in the Temple they used to bring before him the body of the Passover-offering.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 4. misna

- מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה:

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 4. misna

They pour a second cup [of wine] for him. And here the son questions his father. And if the son has insufficient understanding [to question], his father teaches him [to ask]: Why is this night different from all [other] nights? On all [other] nights, we eat leavened and unleavened bread, [but] on this night, [we eat] only unleavened bread. On all [other] nights, we eat all kinds of vegetables, [but] on this night, [we eat only] bitter herbs. On all [other] nights, we eat meat roasted, stewed or boiled, [but] on this night, [we eat] only roasted [meat]. On all [other] nights, we dip [vegetables] once, [but] on this night, we dip [vegetables] twice. And according to the son's intelligence, his father instructs him. He begins [answering the questions] with [the account of Israel's] shame and concludes with [Israel's] glory, and expounds from "My father was a wandering Aramean" until he completes the whole passage.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

A négy kérdés

OMZSA-haggáda, p. 11.

Eltérések a Misna szövegétől?

A gyermek kérdései

Miért oly más ez az este, mint a többi esték? Máskor akármilyen kenyeret, kovászosat és kovásztalant is ehetünk, ma azonban csak kovásztalant;

más estéken akármilyen zöldfélét ehetünk, ma azonban csak keserűt;

más estéken nem kell bemártanunk e zöldfélét egyszer sem, ma pedig kétszer is;

más estéken úgy ülünk, ahogy akarunk, ma azonban mindannyian csak támaszkodva ülhetünk.[5]

Misna + *gemara* = Talmud

misna: hagyomány a tannaitikus korból, amint azt *rabbi Jehuda ha-Naszi* i.sz. 200. körül megszerkesztette és a *Misna* c. műben elrendezte.

gemara: a misnához fűzött kommentárok, annak értelmezései, viták…; valamint mindenféle további anyag az amórai korból (kb. 220 –400/500/600).

TALMUD

Felmerülő kérdések:

(1) Mit jelent pontosan a misna szövege? Mire vonatkozik? Hogyan alkalmazandó új / más szituációkban?

(2) Ellentmondások különböző tannaitikus források közt?

(3) Mi a misnai vélemény tórai forrása?

(4) …

kommentárok: középkori és kora újkori rabbik magyarázatai (pl. *Rasi*, 1040–1105, a belső margón), további diszkussziói (pl. *Toszafot*, a külső margón), forrásmegjelölései, szövegkritikai megjegyzései…

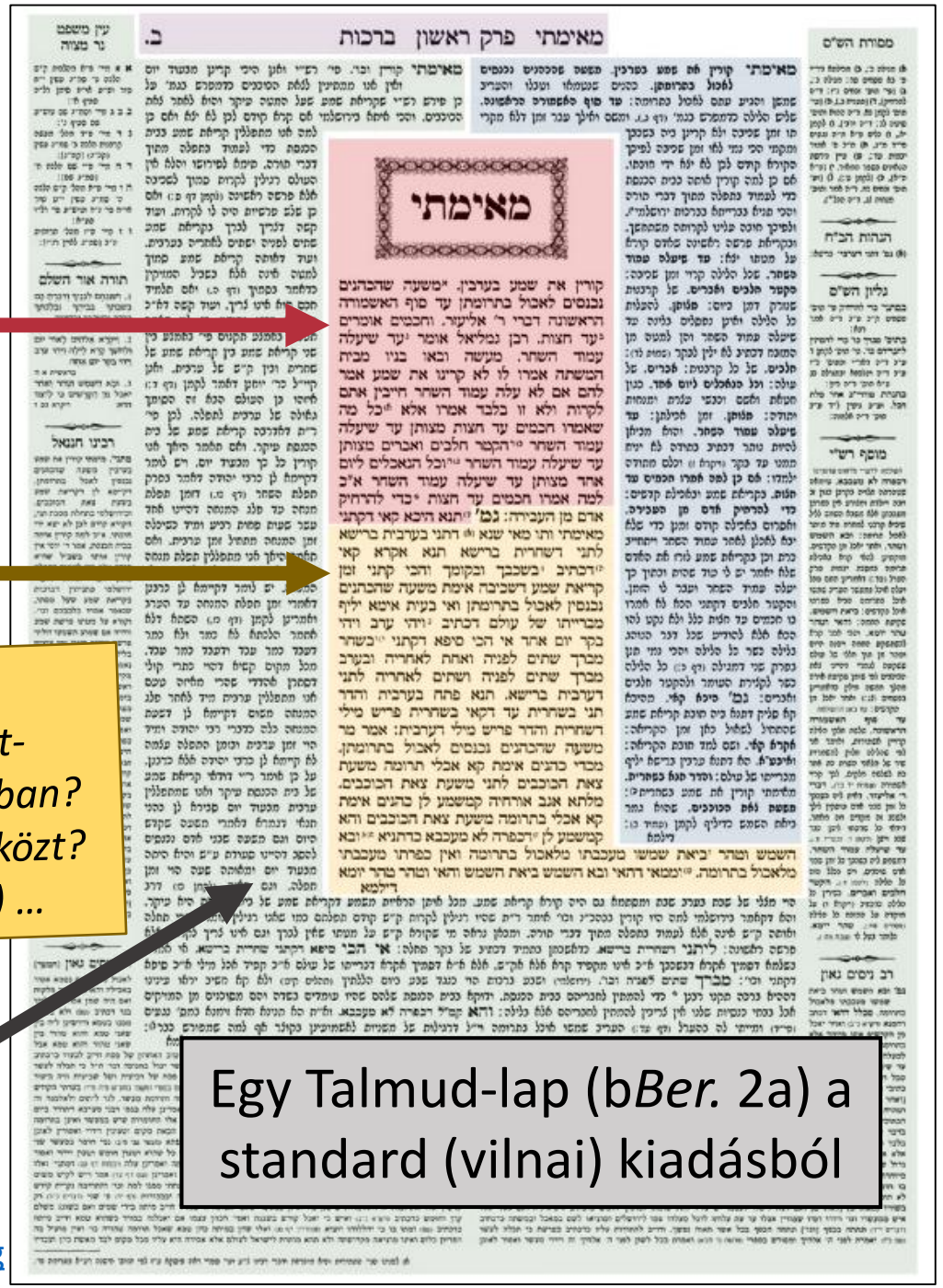

Egy Talmud-lap (b*Ber.* 2a) a standard (vilnai) kiadásból

A kép forrása: http://news.bbcimg.co.uk/news/special/panels/13/nov/talmud/img/graphic_1383310626.jpg

Babiloni Talmud > Peszaḥim > 10. fejezet > 4. misna

GEMARA: The rabbis taught: One who has an intelligent son should be asked by his son; if the son is not sufficiently intelligent, the wife should inquire, and if the wife is not capable, he himself should ask those questions; and even if two scholars who are well versed in the laws of the Passover should sit together at the Passover-meal, one should ask the other the above questions.

The Mishna states, "on all other nights we immerse what we eat once." "Is, then, this done because it is a duty?" asked Rabha. "Therefore," said he, "it should state this: On all other nights we are not even bound to immerse what we eat once, but on this night we must do so twice.'"

R. Saphra opposed this: "Shall we tell children of the duty: what do children know of duty? Therefore let the Mishna rather state: 'On all other nights we do not immerse what we eat at all, but on this night we do so twice.'"

Angol fordítás: http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Talmud/pesachim10.html.

Palesztinai/Jeruzsálemi Talmud > Peszaḥim > 10. fejezet > 4. misna

- **דף ע,ב פרק י הלכה ד גמרא** תני ר' חייה כנגד ארבעה בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול. בן חכם מהו אומר (דברים ו) מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו אף אתה אמור לו (שמות יג) בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. בן רשע מהו אומר (שמות יב) מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו (שם) בעבור זה עשה ה' לי לי עשה לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מה אומר (שם) מה זאת אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחילה א"ר יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו:

A négy fiú

Négyféle gyermekről szól az Írás: a bölcsről, a gonoszról, a jámborról és arról, aki még kérdezni sem tud.[11]

Mi a kérdése a bölcs gyermeknek?: Mit jelentenek az előírások, törvények és rendeletek, melyeket az Örökkévaló Istenünk megparancsolt?[12] És te felelj néki kimerítően az ünnepi törvények szellemében, az első rendelkezéstől az utolsóig: a peszách áldozat elfogyasztását nem követi utóétel.[13]

A gonosz gyermek miről kérdez?: Mire való tinektek ez a szertartás?[14] Igen, azt kérdi: „tinéktek" és nem azt, hogy „nekem". És azzal, hogy így kivonta magát a közösségből, megtagadta Istenét. De te se hagyd ám magad, vágj vissza néki: ezért hozott ki engem az Örökkévaló Egyiptomból,[15] bizony engem és nem téged, mert ha te is ott lettél volna, alig hiszem, hogy kiszabadultál volna.

Hát a jámbor hogyan kérdez? Így: mi ez? Neki csak annyit mondj: erős kézzel vezetett ki minket az Örökkévaló Egyiptomból, a szolgaság házából?[16]

A gyermeknél pedig, ki még kérdezni sem tud, indítsd el te a beszélgetést és idézd az Írás szavát: beszéld el fiadnak azon a napon mondván: ezokból tette ezt velem az Örökkévaló, mikor kivonultam Egyiptomból.[17]

OMZSA-haggáda, p. 11.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 5. misna

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים מצה על שום שנגאלו אבותינו במצרים מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר (שמות יג) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה:

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 5. misna

Rabban Gamliel used to say: Whoever does not mentioned these three things on Passover does not discharge his duty, and these are they: the Passover-offering, unleavened bread, and bitter herbs. [The] Passover-offering [is offered] because the Omnipresent One passed over the houses of our ancestors in Egypt. Unleavened bread [is eaten] because our ancestors were redeemed from Egypt. [The] bitter herb is [eaten] because the Egyptians embittered the lives of our ancestors in Egypt. In every generation a person must regard himself as though he personally had gone out of Egypt, as it is said: “And you shall tell your son in that day, saying: ‘It is because of what the Lord did for me when I came forth out of Egypt.’” Therefore it is our duty to thank, praise, laud, glorify, exalt, honor, bless, extol, and adore Him Who performed all these miracles for our ancestors and us; He brought us forth from bondage into freedom, from sorrow into joy, from mourning into festivity, from darkness into great light, and from servitude into redemption. Therefore let us say before Him, Hallelujah!

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 6. misna

עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים וחותם בגאולה רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותם רבי עקיבא אומר כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל:

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 6. misna

Up until which point should he recite? The House of Shammai says: Up to 'as a happy mother of children'. The House of Hillel says: Up to 'flint stone into a water-spring', and conclude with the blessing of redemption. Rabbi Tarfon says: 'who redeemed us and our ancestors from Egypt', but without a concluding blessing. Rabbi Akiva says: 'O YHVH our God and God of our ancestors--may we come to reach other seasons and festivals in peace, joyful in the rebuilding of your city, and jubilant in your Temple service, where we will eat from the offerings and Passover sacrifices etc.' until 'Bless you YHVH, Redeemer of Israel.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 7 misna

מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה:

They mix a third cup; he blesses his meal. [The] fourth [cup] is concluded with Hallel, which he says with the [concluding] blessing. Between these cups, if he wishes to drink, he may drink. Between the third and the fourth [cups], he may not drink.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 8. misna

ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו ר' יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו:

They may not add an afikoman after the Pesach offering. If a few of them changed [locations], they may eat. If all of them [changed locations], they may not eat. Rabbi Yossi says: if they nod off, they may eat. If they fall asleep, they may not eat.

Angol fordítás: http://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.10?lang=en.

Misna > Moed > Peszaḥim > 10. fejezet > 9. misna

הפסח אחר חצות מטמא את הידים הפגול והנותר מטמאין את הידים בירך ברכת הפסח פטר את של זבח בירך את של זבח לא פטר את של פסח דברי רבי ישמעאל ר' עקיבא אומר לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו:

[Contact with] the Pesach sacrifice after midnight renders one's hands impure. [Contact with] *piggul* [a sacrifice that becomes unfit, due to the intention of the officiating priest, while offering it, to consume it after its permitted time] or *notar* [a sacrifice that becomes unfit, due to being left unconsumed until after the time limit for its consumption] renders one's hands impure. [If] one recited a blessing over the Pesach sacrifice, he exempts [himself from the obligation to make a blessing] on [another] sacrifice [that he eats]. If he recited a blessing over [the eating of another] sacrifice, he has not exempted [himself from the obligation to make a blessing] on the Pesach sacrifice - so says Rabbi Yishmael. Rabbi Akiva says, "Neither this nor that [blessing] exempts the other."

A zsidó közösségek nyelvi helyzete a Misna és a Talmud korában

A négy kérdés

OMZSA-haggáda, p. 11.

A gyermek kérdezi

rabbinikus/misnai héber nyelven

A gyermek kérdései

Miért oly más ez az este, mint a többi esték? Máskor akármilyen kenyeret, kovászosat és kovásztalant is ehetünk, ma azonban csak kovásztalant;

más estéken akármilyen zöldfélét ehetünk, ma azonban csak keserűt;

más estéken nem kell bemártanunk e zöldfélét egyszer sem, ma pedig kétszer is;

más estéken úgy ülünk, ahogy akarunk, ma azonban mindannyian csak támaszkodva ülhetünk.[5]

A négy kérdés

OMZSA-haggáda, p. 9.

A szegényeket szólítjuk meg

arámi nyelven

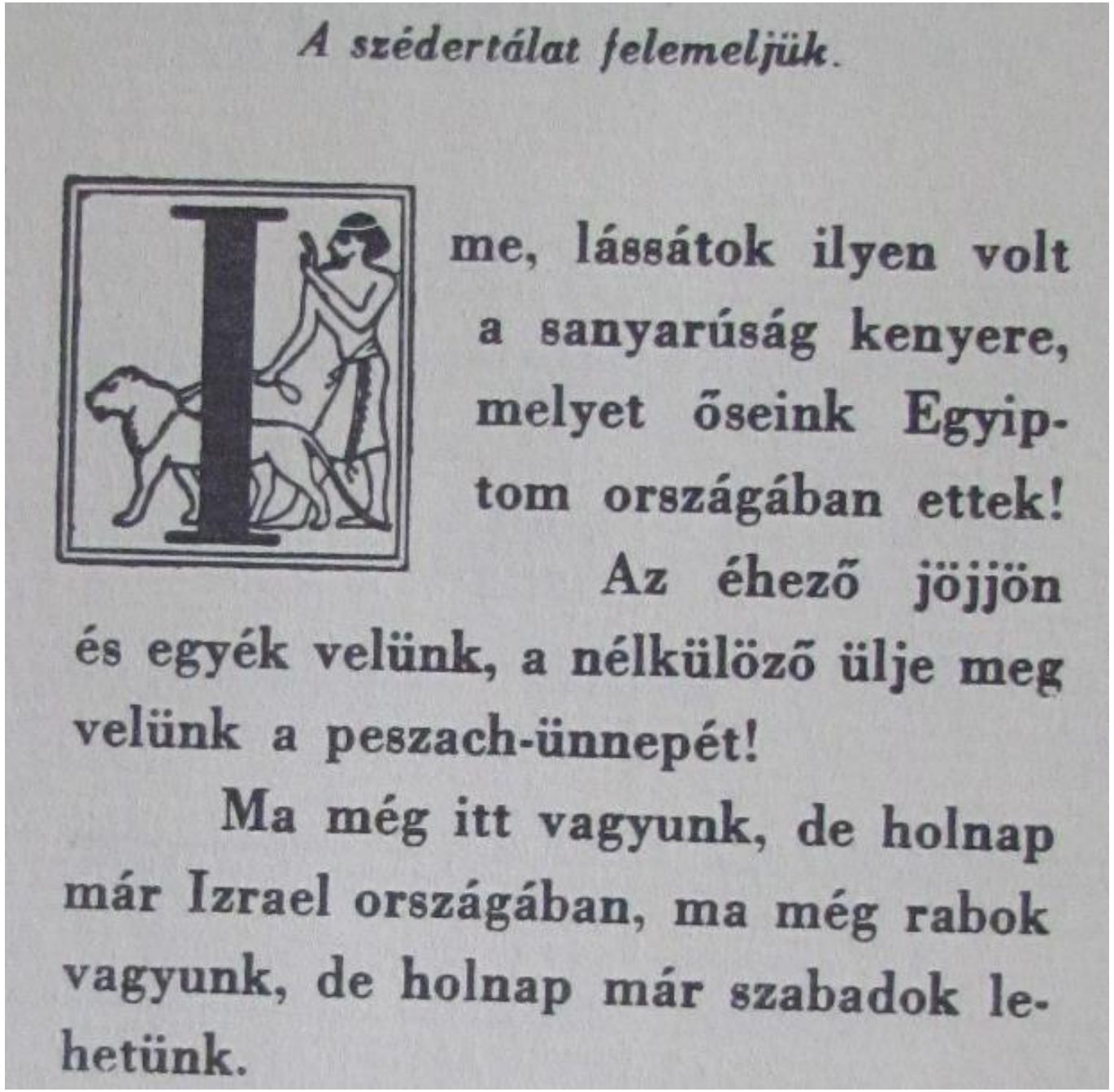

A szédertálat felemeljük.

Íme, lássátok ilyen volt a sanyarúság kenyere, melyet őseink Egyiptom országában ettek! Az éhező jöjjön és egyék velünk, a nélkülöző ülje meg velünk a peszach-ünnepét!

Ma még itt vagyunk, de holnap már Izrael országában, ma még rabok vagyunk, de holnap már szabadok lehetünk.

Köszönjük a figyelmet,

és

viszlát következő alkalommal!